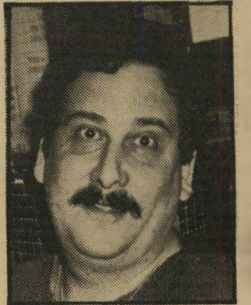

אינש כסית היה

הוא היה רמות הירועה מן האגדה: הענק טוביהלב. הר של אדם. כשהיה מתרומם מכיסאו, לפני הדלפק של בית הקפה, היה די בכך כדי להשתק מתפרעים, להרתיע מופרעים למיניהם, להרגיע שיכורים.

הרארם טוביבל. לא טוביבל חבו, אלא טוביבל שהיה שפוך על פניו, והשתבט בכל מעשיו. הוא היה כל־כך גדול וחזק, עד שגם בילדותו לא היה נאלץ, כנראה, להגן על עצמו ולעמוד על המישור. משום־כך לא היה תוקפן, לא חשוך. כמו אריה, שאין לו אויבים חזקים ממנו, יכול היה לשבת בשקט ולהשקיף על הרברים.

איש־כסית

עמתי בתאטלפון בנמל־התעופה של רומא, כאשר הור־עה לי רחל אשתי שמשא איש־כסית מת. אני זוכר את התגובה הראשונה: מה פתאום? כל אדם מת. לפעמים זה צפוי, לפעמים זה פתאומי. מר טב להיות מוכנים למותו של כל

אדם ככל עת, גם של עצמנו.

אולם איכשהו, מותו של מוישלה היה פחות צפוי מהכל. איני יודע מרוע. אולי מפני שהיה סמל של בריאות וכוה. אולי מפני שכל־כך התגלגלו שהוא שם, בפניה שלו, לפני הדלפק, בכל פעם שאנחנו מגיעים לכסית.

רחל ואני נוהגים לשבת בכסית פעם בשבוע, לאכול ולשוחח עם חברים וידידים קבועים. כשהיינו מתקרבים, היה משה מכין לנו את השולחן במקום הקבוע, או שולח מלצר לעשות זאת במקומו. כשהיה נודניק עובר־אורח או סתם מופרע מציק לשולחן, היה משה מצוי לפתע לידו, בשקט, כאילו יש מאין, "אלוהים מן המכונה" כמו שאומרים בתיאטרון. די היה בכך.

פעם ישבנו מסביב לשולחן — פרופסור אחד, כמה עיתונאים ועיתונאיות, סופר, פסיכיאטר, איש־קולנוע — כאשר לפתע נורו יריות לירינו. חייל שיכור פתח באש מרובה. כל כסית השתטחה בחיפזון על הארץ. משה זינק לעברו והוציא את הרובה מידו. הוא היה חסר־פחד. אחרי־כך, כשבאה הניידת, הגן על החייל ודאג שלא יאונה לו רע.

יש לי נסטימנט מיוחד לכסית. הייתי פחות או יותר עד ללידתו של המקום. להורי היה מיכסה מול הקפה. במשך זמנמה גרתי עם אחי בכך קטן שמאחורי המיכסה. אולם כסית, מעבר לרחוב, היה בשבילנו, הנערים, עולם אחר.

לא מכה, כשעמתי ליד ספריהאורחים הישן של כסית, מצאתי שם את חתימתי ליד דיכריהם של נתן אלתרמן ואברהם שלונסקי. נזכרתי בימים ההם. כאשר הוצאתי לאור את כתביהעת הראשון שלי (במאבק מס' 1, במאי 1946) יצאתי עם ידידי לחוגג את המאורע בכסית. הרגשנו שהצטרפנו לחבורה המובחרת שזכותה היא לשבת במקום נשגב זה. אחרי־הכל, הנה הוצאתו לאור הגיליון הראשון של כתביהעת שנועד לחולל שינוי היסטורי בכל תחומי המדיניות והתרבות בארץ, ולהעלות את המהפכה העברית על רגליה. הסתכלנו בנוז מסויים ביושבי כסית בני ה־40 וה־50, הוקנים שבאנו לרישתם. הפכנו יושבי־קבע.

אני זוכר ערב בכסית. ינואר 1948. אולי פברואר. זה עתה יצאו הבריטים סופית מתל־אביב. ישבתי עם כמה חברים, והיברנו שיר הומוריסטי לכבוד המאורע ההיסטורי, בוזמנית בעברית ובאנגלית. קינה של זונה תל־אביבית לשוטר בריטי.

אחרי המליחמה חזרתי לכסית. בגרתי בכסית כאשר פתח אייבי נתן בסוף שנות ה־50 את קפה קליפורניה, בפניה הסמוכה. כשסגר אותו, עברנו לסולטאן. ממול. משם עברנו לגני, ובמשך שבוע־שבועיים לאקסודוס. אחריה, לפני 20 שנה, חזרנו לכסית — ולמשה, שהפך בינתיים לדמות המרכזית שם, במקום אביו שנפטר.

נשאתי שם, כאשר רבים בגדו והלכו לרעות בשדות ודים. כשהומתי פעם למקום אחר כשעה היעודה לכסית ונענית, חשתי תחושה עזה של בגידה. כשהייתי בחו"ל, נזכרתי בכסית תמיד ביום ובשעה הקבועים.

הייתי בכסית בלילות־סרטי־שני וחוכה, בימי־ההולדת של פלוני ואלמוני, כברמיצויה של בנו הגינני של אברמלה המציל, ושל שמוליק קראוס, בדיחסותו של מוישה. וגם בלילות סילי ווסטר הקרוש, כמובן.

תמיד היה שם מוישה, לא במרכז כי אם בפריפריה, כשהוא מווג את הסאגריה שהוא היה מומחה לה. פעם הסיק את כולנו, באוטובוסים, כמו בטיול של בית־ספר, לפתיחת תערוכת התצלומים של ברי פרידלנדר שצולמו בכסית. סירענע של סאגריה נסע איתנו.

ידענו שיש לו בעיה של סם. לא דיברנו על כך. אך בעקיפין שמענו שהוא עשה דבר שלא ייאמן; הוא נגמל. במשך חודשים ראינו את המטפל שלו, המומחה־לגמילה הר"ר מיקי רייטר, משגיח עליו. שמענו שמוישה לא רק נגמל בעצמו, אלא שגם קיבל תחת כנפיו מכורים אחרים לסמים, התבודד איתם והשגיח על גמילתם.

בשבתות האחרונים העיק עלי סיפור שנודע לנו. שופטת גורה עליו חצי שנת־מאסר בפועל. סוכן, שהתחזה כחבר הזקוק להראוין, ביקש את עזרתו. משה תיווך בינו ובין מוכר. זה היה לפני שלוש שנים.

השופטת הרשיעה אותו. מומחה העיד שמשא עשה את הבלתי־אפשרי, שנגמל מהראוין. הוא נברק מרי שבוע במשך שנה וחצי

ולא חזר לסם. המומחה אמר שאם יישלח משה לכלא, אין ספק שהצלחה זו תאבד.

בגלל סיבות השמורות עימה, סירבה השופטת להסתפק בעונש קל ממאסר־בפועל. היא גם סירבה לדחות את פסק־הדין בכמה שבועות, עד שייכנס לתוקפו החוק החדש, המאפשר לרצות עונש־מאסר של שישה חודשים בעבודות־חוז. היא גזרה עליו מאסר־בפועל מיידי.

משה הגיש ערעור, והמאסר נדחה. אולם הסכנה הוסיפה להעיק עליו. כעסתי על השופטת, ועכשיו אני כועס עוד יותר. אם יש מישפחת־כסית, הוא היה האבא שלה. למרות שהיה צעיר מרובנו. בקושי בן 40. לכן יש הרגשה של יתמות. משהו השתנה בחיינו.

איש טוב היה. על כמה אנשים אפשר לומר זאת בכנות?

מקום ושמו שום־כלום

מומן לא נוכרתי במאסמה הגדולה. כאשר נכנסתי אליה על גבי הג'יפ שלי, באמצע מילחמת־העצמאות, הופתעתי. כבר ראיתי לפני כן הרבה כפרים ערביים, שעה קלה אחרי שננטשו על־ידי תושביהם, אך מאסמה "הגדולה"

היתה מיוחדת. במרכז היתה חורשה, שלא ראיתי דוגמתה בשום כפר אחר. הרושם היה שזהו כפר פורה ומשגשג יותר מאחרים. מאסמה נעלמה מומן. לא נשאר ממנה שריד וזכר, לא בשטח ולא במפה. כיום נמצא שם צומת־ראם, כואכה קריית־מלאכי. עכשיו קיבלתי דרישת־שלום ממאסמה "ד"ש מועזע למדי. אלי סיוון, בימאי ישראלי צעיר, ביקש ממני לבוא ולראות את סרטו, שיוצג רק פעם אחת בסנימטק הירושלמי. הוא הכין את הסרט בעזרת צוות צרפתי, ובמימון סוכנות האו"ם לשיקום ולתעסוקה. שמו: עקבת־ג'אבר.

עקבת־ג'אבר הוא מחנה־פליטים ענקי ליד ריחו. פעם היו בו כ־70 אלף פליטים, והוא היה גדול המחנות במרחב כולו. במילי־המת ששת־הימים הוברחו כמעט כל תושביו אל מעבר לנהר הירדן. זה היה אפשרי, בגלל קירבת המחנה לנהר. (המליחמה היתה כה מהירה, והכבישים כה דרזשים לתנועת כוחותינו, עד כי לא היתה אפשרות לגרש את תושבי המחנות האחרים, וכך נמנע "טראנספר" על פי רוחם של גנרי והפרופסור יובל נאמן.)

אחרי המליחמה היא השתכנו במחנה כמה מישפחות אחרות, חשוכות־תיקווה. עכשיו יש שם אוכלוסיה של כ־3000 איש, האוכרת בין חושות־החומר הרבות, שרובן נטושות. אין במקום שום פרנסה, שום חיי חברה ותרבות, שום כלום. אין שם גם מיטרה וצבא, כי המחנה רחוק מכל מקום, אין שם על מי לזדקק אנבים. המקום שכוח־אל, חסר כל תיקווה ותוחלת. אלי סיוון הלך וריאין את התושבים — גברים ונשים, זקנים וילדים. הסרט מורכב כולו מתשובותיהם, בערבית. ומכיוון שכולם אומרים את אותו הדבר, זה עלול היה להיות חידוני. כמו תקליט שבור! התמרמרה צופה ישראלית. התקליט השבור של ההיסטוריה.

יש מילה אחת החוזרת בסרט בכל מישפט שני: "בילאד". אל־בילאד, הכפר. הכל דיברו על הכפר ששמנו באו, הם או הוריהם או סביהם. מתקבל הרשם שמדובר על כפר אחד. הוא היה נהדר. פורה. היה שם כל טוב — נורטוקאל (תפוחים), ענבים, מלפפונים, קישואים, הכל. הכל. ובכפר הזה היתה לכל אחר מהם ארמה משלו, ושם הוא עבד ופירנס את עצמו ואת ילדיו באושר ובעושר. הכפר היה גן־עדן עלי אדמות.

רוק במשך השנים מסתבר שאין מדובר על כפר אחד, אלא על 116 כפרים — שכולם נזכרים באותה הצורה בדיוק. כשיחות מתחלפת האופטימיות בפסימיות, ולהיפך, התיקווה בייאוש. באחד הימים יחזרו לכפר. בוודאי. אלה ידאג לכך. אלה גם יקבע מתי. אבל אולי נמות לפני כן, כאן, בעקבת־ג'אבר. אבל גם אם יציעו לנו ארמון כאן בעקבת־ג'אבר, לא נקח. נחכה עד שנחזור לכפר. כי בכפר קבורים אבותינו ואבות־אבותינו. בכפר יכול האב לפרנס את ילדיו בכבוד, על ארמנו, תחת לשלוח את ילדיו לעבוד במרחקים כדי לפרנס — אוי לאותה בושה — את אביהם.

פה ושם נטע מישוה עץ. מי שנשאל על כך, מתנצל, כעל בגידה: "זה רק כדי שיהיה לילדים קצת צל. זה לא בשביל הפרי."

אנחנו לא נוטעים כאן כלום. כשנחזור לכפר... רק צעיר אחד מבטא את השאלה הגדולה. הוא מספר כי שאל פעם את אביו: "מדוע ברחתם? איך יכולתם לברוח? הרי נשארנו כמה ערבים ביפו, כלור. הייתם צריכים ליהרג, ולא לברוח מה כפר?"

והבא ענה לו: "פחדנו, יא בני. היה פחד נורא. אז כשהיהורים באו, ברחנו!"

"אני מבין את זה", אומר הבן, ביושבו לפני חושת־החומר העלובה, "אני מבין, אבל קשה לי לסלוח!"

סימטות ארוכות־ארוכות בין החושות. אין ריצוף. אין שום מיכנה ציבורי. בתוך החושות עצמן אין כלום. ערימות של מיזרנים ושמיכות, הנפרשות בלילה, כאשר כל הריצפה הופכת למיטה גדולה אחת לילדים. הילדים הם התוצר המקומי היחיד, ומיספרם הוא ללא־ספור.

מבשלים על אש פתוחה בחצר, בסירים ישנים. המים נשאבים מבאר חרוקה. גם את הקמח והסוכר סוחבים על הגב, בעיקר הנשים, ממקום־החלוקה של אונר"א. יום אחרי יום, שנה אחרי שנה, כמעט 40 שנה.

ובגיהינום המנוון הזה זוכרים את מאסמה הגדולה. ואת כוכבה. ואת עכסיה ("ליד לור"). את הכפר הקסום, זוכרים וחולמים. בין יאוש לתיקווה.

יש המון כוח בייאוש הזה, וגם בתיקווה הזאת. כוח של פיצצת־זמן. בג'ליון ובדרישה היא מתבטאת באנבים. בעקבת־ג'אבר היא מתבטאת במילה: אל־בילאד.

"אני לאני", אומר אחד, "אני לאני (פליט). אני לא כן־אדם. הפלאה הוא כן־אדם. הוא יושב על אדמתו. הפליט אינו כלום. אין לו זכויות. אין לו כבוד. אין לו קיום."

מה יעשו בכוא היום הילדים של הפליט, הגדלים כך בגיהינום המנוון של מידבר־החושות? אנבים? פצצות?

יתכן שתמונת הכפר היתה רוהה, במשך הזמן, אילו היו אנשים אלה מתחילים בחיים חדשים, מתחילים במקום חדש, בנוים כפר או שכונה. ההגיון אומר שזה היה צריך להיות האינטרס העליון של מדינת־ישראל, כדי לנסות ולפק את הפצצה הזו, ועשרות פצצות כאלה בשטחים הכבושים ובעולם הערבי כולו. אבל כשזה נוגע לערבים, אין אצלנו הגיון.

וכי מי, לכל הרוחות, יתעניין בעקבת־ג'אבר?

משהו מוזר מאוד

משהו מוזר קרה לי השבוע. לא אמינו, אבל זה באמת היה כך. בלונדון, בבניין הקרוי "בית בוש", ישבה אשה צעירה וקראה דברים מן הכתב. היא לא הרימה את קולה.

ליד חוף הים של תל־אביב, ישבתי באותה השעה בחדרי. החזקתי בידי קופסת סגנה, לא גדולה בהרבה מקופסת־סיגריות. היא לא היתה מחוברת לשום דבר.

והנה שמעתי את קולה של אותה צעירה, ממרחק של אלפי קילומטרים, כאילו ישבה בחדרי ודיברה אלי. מוזר, לא כן?

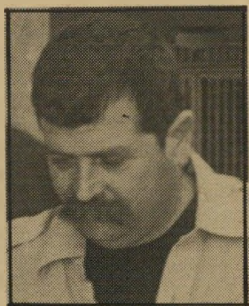
הירוקים הם שחורים

משהו מוזר קורה אצלנו לצבע הירוק.

בכל העולם, "הירוקים" דוגלים בחברה הומאנית, בקירמה, בצדק. מושגים כמו "איכות־חיים", "שמירת הסביבה" והגנה על הטבע" מתחברים עם מושגים כמו "שוויון", "שיחורר עמים" והגנה על המיעוטים.

כך זה בגרמניה, בארצות־הברית, בבלגיה, באוסטריה, בכל מקום שבו קמו תנועות של "ירוקים".

ורק אצלנו "איכות החיים" היא סיסמתם של מתנחלים בשטחים הכבושים. הגוזלים את אדמתם של ערבים בדרכי רמייה וטרור. "הסירות הירוקה" היא

גלילי

אימת הערבים, והברווים מתייחסים אליה כפי שהיהודים התייחסו פעם לקוואקים. ראש הסיי רת, אלון גלילי, נראה לערבים כבן־דמותו של המן הרשע.

באחרונה הבהירה פרשת בית־ג'ן עוד יותר את הניגוד המוזר הזה. בעיני הדרוזים, "שמורת טבע" פירושה גזילת־אדמות באמתלה חדשה. אנשיה־שמורה שולחים פלוגה של פקחים, סייירים־ירוקים ושוטרים למיכני צע המכיר מסע־עונשין קולרי ניאלי בקוננו. בשם "ערכי

הטבע" וההגנה על הנוף" משמיעים סיסמות המתאימות יותר לאותו חסיד רגול של איכות־החיים, מאיר כהנא. זה מוזר.

אני מעיד על עצמי שאין חסיד גדול ממני של השמורה על הנוף. המתי בוערת בי להשחית כאשר אני חושב על השחתת הריהופים בירושלים, על השיכונים המחרידים שחיסלו ללא־תקנה ערכי־נוף ללא־ספור ברחבי הארץ. היאגה לנוף המולדת, לסביבה, לארץ היא מטרה טבעית של כל איש הומאני, המבקש להבטיח חיים של קידמה ואושר לכל אדם באשר הוא.

אם יש ככלל טעם בהפרדה בין "ימין" ו"שמאל", וזה איריאלי "שמאלי". והנה, בארץ, זה הפך אידיאל "ימני". אולי אנחנו עיווריי־צבעים? אולי התחלף אצלנו בשחור?